

concentració alemanys, en l'anihilació del pres. La construcció és trivial. És una perversió que als nazis no se'ls hauria acudit". Per això, pensa que la comissió d'experts "no va anar al fons del problema, a presentar el Valle de los Caídos com el que és, un camp de concentració de presos que hi treballaven com a esclaus".

En aquest sentit, Quintana creu que s'hauria d'haver seguit "la idea de memorialització d'uns altres països com Alemanya o Polònia, presentant els llocs de l'horror d'una manera que la gent ho entengui". Així, aquest expert considera que la destrucció total "és una solució però també és una manera d'ocultar un passat fosc. El Valle de los Caídos s'ha de mantenir obert per explicar la destrucció de les víctimes del franquisme, però no cal mantenir-ho tot. Si la creu cau, perquè té molts problemes i es va construir amb materials molt dubtosos, que caigui". Respecte del possible trasllat de les restes de Franco, Quintana opina que "moure els cadàvers d'un lloc a un altre no té gaire sentit. És una qüestió delicada i, a més, el reenterrament acabaria sent una cosa molt grotesca".

Fet i fet, no és una qüestió fàcil. El manteniment de la simbologia feixista provoca una paradoxa "que també tenen els alemanys" i, a més, hi hauria la convivència de dues vessants antagòniques, la de la memòria de les víctimes i la de lloc de culte. "Itàlia té problemes amb això: el lloc on està soterrat Mussolini és una zona de culte, però amagar-lo és ocultar una part de la història. Una de les errades de la Transició era fer veure que no havia passat res". Pel que fa a l'actitud del PP, Quintana no culpària tant aquell partit "com els seus votants. Aquest és un tema que a la societat espanyola la incomoda molt. Hi ha votants del PP que el voten precisament per això, perquè pensen que hi ha un passat que no s'ha d'incomodar. Però s'ha de fer que la societat espanyola s'enfronte al seu passat, perquè si no parlem d'aquestes coses les víctimes quedaran absolutament arraconades". I afegeix: "A la Transició es va fer el que es va poder per la correlació de forces, però una de les coses que es féu malament fou arraconar les víctimes perquè hi havia una part de la població que no volia recordar".

Xavier Aliaga

“El Valle de los Caídos, caldria haver-lo desmuntat”

Manuela Carmena (Madrid, 1944) va treballar al famós despatx laboralista del carrer d'Atocha. Després, com a magistrada, va fundar *Jutges per a la Democràcia*, fou vocal del CGPJ, degana de Madrid i jutgessa de Vigilància Penitenciària. Ara treballa en la reparació de les víctimes policials al País Basc en el tardofranquisme.

Manuela Carmena va concloure la carrera de dret a la Universitat de València perquè "una de les maneres de reprimir els estudiants antifranquistes, consistia a allunyar-los al màxim possible de la Complutense".

Corria l'any 1965 i, malgrat haver demanat de ser admesa a Valladolid, van destinar-la a València, on coincidiria amb el catedràtic progressista Adolfo Miaja de la Muela i trobaria una ciutat "molt castellanitzada", en què "només parlava valencià la gent del camp". En acabar els estudis, el 1966, va emigrar a Barcelona, on el seu nòvio —també expulsat de Madrid— estudiava arquitectura i ella va començar a exercir com a advocada. "En aquest cas, sí, el català era molt present al carrer i dins de la professió", recorda.

Després d'haver treballat al despatx laboralista del carrer d'Atocha, on va ser una de les primeres treballadores, va oposar a la judicatura i va esdevenir una de les primeres jutgesses de l'Estat espanyol. No sols això, sinó que va fundar, amb uns altres magistrats, l'associació progressista *Jutges per a la Democràcia*.

—Vaig abandonar el despatx d'Atocha i vaig fer-me jutgessa perquè, una vegada aconseguida la democràcia, vaig pensar que es podien aconseguir més coses fent justícia que no demanant-ne. Vaig gaudir amb aquella oposició, vaig prendre consciència de la riquesa del

dret, i en aprovar la plaça, vaig pensar —conjuntament amb una altra gent— que potser no era convenient que existira una única associació de magistrats, com passava a Itàlia i com havia passat a Espanya amb l'Associació Professional de la Magistratura (APM). La intenció era bona, però de seguida vam adonar-nos que els progressistes hi érem arraconats, ens escombraven dels llocs de representació, com per exemple al Consell General del Poder Judicial (CGPJ). En primera instància vam plantejar de crear un corrent intern, però l'APM s'hi va negar i vam optar per escindir-nos-en. Vam debatre molt sobre el nom, jo defensava el d'Esquerra Democràtica, però finalment, amb molt d'encert, vam decidir anomenar-nos *Jutges per a la Democràcia*, pel desig d'aprofundir la democràcia que acabava de naixer.

—**Malgrat tot, encara ara, tres dècades després, es tracta d'una professió molt conservadora. Tant a l'APM com a la moderada Associació de Jutges Francisco de Vitoria hi ha més afiliats que no a Jutges per a la Democràcia. Per què?**

—El dret, que hauria d'estar completament vinculat a l'ésser humà, a les facultats espanyoles s'estudia com una mena d'abstracció, com si fóra una cosa superestructural, sense cap relació amb la persona. A les universitats de dret prima el formalisme, un formalisme en benefici

de les opcions més conservadores, i això s'ha transmès a la professió. La judicatura espanyola és molt formalista, i quan ets tan formalista, deixes la vida a fora: per això no s'indemnitza els afectats de la talidomida [un fàrmac que ha provocat malformacions congènites] o no es condemna un home que ha deixat tres persones tetraplègiques perquè hi ha un defecte de forma. Són uns formalismes que sempre juguen a favor del jutge, tret de [Baltasar] Garzón, és clar [riu]... Els jutges, davant una sentència, observen el paper però no la persona. Aquest és el problema. De fet, tu pots tenir un judici i no veure el jutge. Als judicis civils, ni tan sols no es considera necessari això!

—Garzón ha estat inhabilitat 11 anys per les “escortes il·legals” del *cas Gürtel*, un procediment que instruïa en paral·lel a la causa sobre els crims del franquisme. Aquesta investigació, al seu torn, va ser posterior a l'aprovació de l'anomenada llei de memòria històrica. Què li va semblar?

—Vaig seguir de ben a prop l'elaboració d'aquella llei, conec molt bé allò que aspirava a ser i la interpretació tan restrictiva que se'n va fer, finalment. En realitat, la llei de memòria històrica va quedar avortada així que va gestar-se.

—Un dels debats que va generar-se al voltant de la llei va ser la possibilitat de reformular el Valle de los Caídos com a memorial de totes les víctimes de la Guerra Civil espanyola. Vostè què en pensa?

—Jo el desmuntaria, evidentment. Fer-ne un memorial, quan encara no se sap ben bé on són els morts, seria una errada. El més normal hauria sigut haver-lo desmuntat, ja fa alguns anys, i haver aixecat un memorial en un altre lloc. Al País Basc ara es proposen alguns monuments integradors en record a les víctimes, però encara falta molt perquè això pugui passar.

—Els morts del franquisme, en canvi, són molt lluny en el temps. Penseu que la via judicial oberta a l'Argentina té cap virtualitat? Han demanat la detenció de l'ex-ministre Rodolfo Martín Villa i uns altres membres de la dictadura espanyola, per exemple.

—Com a mínim, això li dóna esperança a molta gent que va sentir-se agredida i que no entén per quin motiu ha de renunciar a la justícia. Des del 1995, l'ONU insisteix molt que les víctimes

mereixen justícia, veritat i reparació. Tornant al País Basc, molts dels afectats dels fets del 3 de març [del 1976, quan la policia va llançar gasos lacrimògens als treballadors reunits en assemblea a una parròquia del barri obrer de Zaramaga, i va disparar contra els que eixien de l'església, i causà cinc morts i més d'un centenar de ferits] reben encara avui les reparacions suplementàries. Els únics afectats que van cobrar van ser els familiars dels que hi moriren i els que van quedar greument incapacitats. Els que només van patir lesions, en canvi, no van cobrar ni una pesseta, i alguns van perdre la vista d'un ull! S'ha reduït la paperassa

“La llei de memòria històrica va quedar avortada així que va gestar-se”

i s'han generat espais de trobada en què les víctimes exposen allò que els va passar. Tots reclamen justícia, més que no una reparació. En aquest sentit, la via argentina és una mínima oportunitat que se'ls ha obert. És que hi ha criminals d'aquella època que encara viuen, i aquesta indiferència resulta molt dura!

—*Billy el Niño*, per exemple.

—O el capità Manuel Hidalgo [conegut com *Gure Manzanos*, en referència a Melitón Manzanos, l'home de la policia política franquista a Guipúscoa, assassinat per ETA], una persona absolutament sinistra, conegut a tot el País Basc per les seues tortures impressionants. Doncs bé, el capità Hidalgo va morir el gener del 2012, sent tinent general de la Guàrdia Civil, després de successius ascensos... És molt trist, tot plegat. A més, per la idiosincràsia de la justícia espanyola, passat un temps va destruir-se molta informació que no s'hauria d'haver perdut, coses que eren necessàries per entendre la història d'Espanya. Per això pense que la

investigació oberta a l'Argentina és una esperança per molta gent.

—**Coneix a fons el funcionament de la justícia espanyola. Quins problemes principals hi detecta?**

—El principal problema és el de la cultura jurídica: com li deia adés, cal introduir el dret a la vida de les persones, ens calen jutges interessats per les persones. En segon lloc, cal treure la justícia de l'escriptura: l'escriptura és un mal endèmic que afecta les relacions socials. Fa unes setmanes vaig escoltar una entrevista a la fotògrafa Ouka Leele en què li demanaven si era cert que una imatge val més que mil paraules, i ella contestava que allò més important és el diàleg sincer entre la gent. Els jutges haurien de comunicar les sentències de viva veu, explicar per quin motiu prenen cada decisió, sotmetre's a conferències de premsa... Hem de canviar el model de cap a peus, la justícia ha de ser molt més humana!

—**El Tribunal Constitucional, el Tribunal Suprem, el CGPJ i tants altres**

“Caldria haver desmuntat el Valle de los Caídos i fer un memorial en un altre lloc”

responen a quotes partidistes. Com ens podem creure allò de la separació de poders?

—Patim la intoxicació de la política. Tenim una política que no ha respectat les estructures de l'Estat.

—**Quin model alternatiu pot haver-hi? Atenent l'escorament a la dreta de la majoria de jutges, un procés de cooptació no semblaria més garantista.**

—Potser és cert, això. Costa de trobar un altre sistema d'elecció, però no és perquè no n'hi haja, sinó perquè les institucions han quedat pervertides. Sembla raonable que una tasca política com la del CGPJ —establir el projecte de govern de la judicatura— la duguen a terme jutges polítics, polítics judicials. El que no has de fer és buscar els del teu propi partit, sinó aquells que puguen fer-ho més bé. I una cosa és escollir els membres del CGPJ i una altra, de molt diferent, nomenar com a defensora del poble una persona del teu mateix partit. És per detalls com aquest que la política s'ha pervertit i que cada vegada desconfiem més dels polítics. Els primers anys de Mandela com a president de Sud-àfrica va fer president del Constitucional un amic seu, molt lligat al Congrés Nacional Africà, que havia perdut un braç a Moçambic. En canvi, ell tenia molt clar que la millor manera d'ajudar-lo era actuar de manera independent, i per aquest motiu va començar a revocar tot de decisions adoptades per Mandela.

—**El problema és a la base, doncs.**

—En efecte, i caldria un moviment regeneracionista, quelcom que anara bastant més enllà de Podem, per tal de capgirar-ho tot. Un moviment que incloguera persones procedents de formacions diverses que es comprometera a fer canvis de volada. Trobe que Podem hauria d'haver impulsat un fenomen d'aquest tipus, per comptes d'esdevenir un partit més. Hi ha una corrupció generalitzada a les institucions, cal sacsejar-ho tot de dalt a baix. Els partits polítics, tal com

els coneixem, han esgotat el seu temps, s'han corcat.

—**N'hi ha que defensen una reforma constitucional.**

—Cal una reforma cultural, més que no constitucional. Estic farta de veure tot de lleis que no es respecten i que la gent no sap que ni tan sols existeixen. M'apassiona l'emprenedorisme social, i ara que s'ha debatut una proposició de llei sobre la matèria, tant el PP com el PSOE s'hi han oposat enmig d'un Congrés mig buit i amb uns discursos més buits encara, estúpids. Ningú no s'ha assabentat que els dos principals partits d'Espanya han rebutjat la figura de l'emprenedor social, cosa que em sembla terrible. Les societats han d'assumir el seu lideratge polític: cadascú ha de fer política, ni que siga a petita escala.

—**En realitat, la majoria dels ciutadans no en volen saber res, de la política ni dels polítics. Com per fer-ne, ells mateixos...**

—Ens han transmès aquesta idea. Abans ens deien que les solucions, ens les donava la religió; després, la política... Doncs no. Cadascú de nosaltres ha d'esdevenir un agent de canvi, fer que les coses vagin millor.

—**Què li sembla el procés sobiranista català, l'anomenat dret a decidir?**

—L'actuació de l'Estat em sembla un disbarat. Si vol que l'independentisme arribi al 80% de la població catalana, va pel camí correcte. Com és possible que la gent no puga votar en democràcia? Ens diuen que no, que això hauria de votar-ho tot Espanya, cosa que també em sembla forassenyada. Per què hauríem de votar tots sobre què volen ser ells? Si diuen que volen marxar, ja veurem què li farem, però de moment, caldria deixar-los expressar-se, als catalans. Com pot ser que persones intel·ligents com Felipe González diguen que en un referèndum d'aquesta mena hauria de votar tot Espanya? Escolteu, són ximpleries.

—**Quina solució hi veu?**

—La política es fonamenta en la resolució de problemes. Sincerament, pense que caldria seure i negociar el referèndum, la manera com fer-lo. El tema català tenia marxa enrere, però ara ja no en té. Cal fer-lo, i com abans, millor.

—**I per què aquest rebuig?**

—Perquè hi ha quelcom de més fort encara: el nacionalisme espanyol. No em sent nacionalista, totes les pàtries se me'n

Una dona viva “per casualitat”

El naixement del famós despatx laboralista del carrer d'Atocha de Madrid està molt lligat a la irrupció de CCOO. A la darrera del 1966, la direcció del PCE va captar alumnes de Dret especialment significats en la lluita antifranquista per tal que que assessoraren el sindicat i Manuela Carmena, acabada de llicenciar, va ser dels primers quatre treballadors del bufet. Als clients, mai no els cobraven per avançat, i de fet, si perdien el judici, no els cobraven res.

“De dret, no en sabíem gaire, però els obrers que defensàvem estaven encantats. En realitat, a la facultat sobretot havia conspirat. Anys a venir, quan vaig preparar oposicions, vaig adonar-me del dret tan ric que existia”, ironitza. “Malgrat tot, érem combatius i vam guanyar molts plets. Als jutjats socials començaven a entrar molts magistrats joves que ens respectaven bastant, érem impetuosos i vam descobrir l'esclètxa paternalista del dret laboral, una via que no havia estat prou aprofitada”.

Tots els treballadors del bufet cobraven igual. De diners, en guanyaven molts, que reinvertien obrint noves seus. Quan la nit del 24 de gener del 1977 va produir-se l'assassinat múltiple –cinc morts i quatre ferits a mans de l'extrema dreta, en plena vaga del transport– disposaven de sis despatxos a Madrid i d'un altre a Guadalajara. Carmena va salvar-se “per casualitat”: estava reunida al despatx del número 49 del carrer d'Atocha per comptes del número 55, on en principi hauria d'haver estat. “En sentir els trets, vam baixar al carrer, no sabíem què havia passat i la gent va començar a dir-nos que marxàrem de seguida o que ens matarien a nosaltres també, però ens hi vam quedar i vam veure com treien els cossos d'allà. Els set mesos següents, els treballadors a qui defensàvem van fer torns a la porta del despatx, volien protegir-nos. Tot allò va ser dramàtic, però el soterrar, tan silenciós com multitudinari, va ajudar a consolidar la democràcia. Mon pare, un home molt conservador, va dir-me llavors: ‘Heu guanyat la partida’”.

El funeral dels advocats laboralistes fou multitudinari. Una placa, a la porta d'Atocha, 55, els recorda encara.

foten. De petita veia aquells cartells de “Todo por la patria” a les casernes de la Guàrdia Civil i deia que no em vingueren a buscar a mi, perquè no hi aniria. A mi, les pàtries em deixen freda, però a una altra gent no, i a Espanya hi ha un nacionalisme molt fort, un nacionalisme molt

dominant, d'esquerres i de dretes. Gent per a qui això suposaria el desmembrament de la seua identitat nacional, cosa que no estan disposats a acceptar.

—Acabem parlant de la seua tasca al País Basc. Com a experta en tortures —ha representat l'Estat espanyol al

Grup de Treball contra les Detencions Arbitràries de l'ONU— coordina un òrgan que reconeix els qui van patir abusos policials del 1960 al 1978. Per què tan sols els d'aquella època? De denúncies d'aquest tipus, també n'hi ha hagut en democràcia.

—Quan es va aprovar aquest observatori, es va fer servir un llenguatge confús, però al capdavant només n'han quedat exclosos els membres d'ETA que estigueren cometent un acte terrorista en el moment en què la policia va vulnerar els seus drets. És un text ambigu que ha donat lloc a diversos casos dubtosos, que analitzem encara. En canvi, aquesta iniciativa va permetre indemnitzar [amb 135.000 euros] els familiars d'Otaegui [Ángel] i [Juan Paredes Manot, àlies] Txiqui, condemnats a mort els 1975. En realitat, llavors la meitat del País Basc estava relacionat amb ETA.

—Quines reaccions ha generat això?

—Durant l'època de Patxi López ja va haver-hi soroll, però tot plegat ha eclisonat ara que les víctimes del terrorisme s'han sentit desemparades per Rajoy, sobretot a partir de la *doctrina Parot*. Han presentat un recurs contra el decret, però de moment no se'ns ha exigut que aturem les indemnitzacions i en continuem donant. L'espasa de Dàmocles, en qualsevol cas, la tenim al damunt.

—Dels casos que analitza, quants pertanyien a ETA?

—Uns 50 o 60 sobre un total de 170. N'hi ha de ben cridaners. El menyspreu envers la població civil era absolut: hi havia policies que disparaven en controls de trànsit, perquè sí.

—Les víctimes d'abusos policials del 1978 ençà no s'hi inclouen, però.

—No. Es pretenia aprovar un segon decret, però no ha sigut possible per la pressió de les víctimes del terrorisme. Amb tot, amb el *lehendakari* López va posar-se en marxa una experiència preciosa que reunia víctimes d'ETA, de la policia [GAL] i del Batallón Vasco Español. Ho he presenciat *in situ* i resulta meravellós comprovar com la gent s'entén i conclou que l'única cosa negativa és la violència, vinga d'on vinga. És una llàstima que el *lehendakari* Urkullu, potser perquè la idea era de López, no hi haja donat continuïtat. Aquest és un altre exemple de la perversió de la política.

Víctor Maceda